

belastingen als de Brabantse tol en de Brabantse beden. De auteur gaat uitgebreid in op karakter en inhoud van al deze belastingen. Hij is in staat ze te plaatsen tegen de achtergrond van de politieke en sociaal-economische gebeurtenissen van de tijd waarin ze geheven werden. Noodzakelijke verhogingen en verlagingen worden zodoende verklaard. Zo wordt ook aan de somtijds 'begripvolle houding' van de Raad van State tegenover de moeilijkheden die men in de meierij ondervond om de verlangde lasten op te brengen uitvoerig aandacht besteed. Verder behandelt de auteur de specifieke lokale belastingen, de wijzen van inning en de — niet altijd even betrouwbare — functionarissen die bij de inning betrokken waren. Wanneer wij dit honderdzeventig bladzijden omvattend (71-242) — zeer leesbare — onderdeel van deze dissertatie doorlopen hebben, kunnen we tot de conclusie komen dat gelet op de omvang en de zwaarte van de aldaar geldende belastingen de bewoners van de meierij het uit fiscaal oogpunt zeker niet moeilijker hebben gehad dan de bevolking elders in den lande.

In het tweede hoofdonderdeel (243-330) tracht de auteur aan te geven hoeveel er aan belastinggeld is opgebracht. De lezer wordt nu geconfronteerd met een grote hoeveelheid cijfermateriaal mede bestaande uit grafieken en tabellen betreffende belastingopbrengsten. De auteur heeft zich gezien de omvang van het door hem behandelde tijdperk, maar vooral ook wegens het niet altijd beschikbaar zijn van voldoende concreet cijfermateriaal moeten beperken tot het nemen van steekproeven. Uit de aldus naar plaats en tijd steekproefsgewijze verzamelde gegevens trekt hij conclusies voor de belastingopbrengst gedurende de gehele door hem beschreven periode. Dergelijke gegevens vormen mijns inziens echter een te wankel basis voor een volledig betrouwbaar beeld. Wel kan gezegd worden dat er door de auteur een zo grote hoeveelheid aan gegevens is bijeengebracht dat de resultaten zeker als indicatief voor de belastingopbrengsten in dit generaliteitsgebied beschouwd kunnen worden. Aan het einde van dit tweede deel constateert de schrijver dat een groot deel van de 'Brabantse beden' niet in de generaliteitskas gestort werd, maar zoals de schrijver het uitdrukt 'een andere veelal meierijsse bestemming kreeg'. De opbrengst van het merendeel van de op centraal niveau vastgestelde belastingen ging evenwel richting Den Haag maar heel wat kwam terug in de vorm van gelden ten behoeve van de landsverdediging. 'De retourstromen beperkten zich vrijwel geheel tot de defensiesector. In de bouw en het onderhoud werd veel geïnvesteerd, terwijl de bevoorrading van de legers zorgde voor een koopkrachtimpuls ...', aldus Kappelhof.

Hoe moet tenslotte deze dissertatie als geheel worden beoordeeld? Met enige reserve ten aanzien van de door hem uit het cijfermateriaal getrokken conclusies maar met bewondering voor het vele werk dat door Kappelhof is verricht, kan dit boek een aanwinst voor de bestudering van de geschiedenis van het belastingrecht in het algemeen en die van Brabant in het bijzonder genoemd worden. Het valt te wensen dat in de toekomst soortgelijke degelijke studies met betrekking tot andere delen van ons land verricht worden.

A. M. Elias

J. van Goor, ed., *Generale missiven van gouverneurs-generaal en raden aan heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie, IX, 1729-1737* (Rijks geschiedkundige publicatiën, grote serie CCV, 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1988, xii + 895 blz., f143,10, ISBN 90 5216 001 5).

Omvangrijke archiefbestanden ontsluiten voor historisch onderzoek is een vak op zich.

Archivarissen zijn er in opgeleid en proberen naast de vele bestuurlijke taken die van hen verlangd worden, dit onderdeel van hun werk naar behoren uit te oefenen. Het archief van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) kreeg dankzij mevrouw M. A. P. Meilink-Roelofs zijn inventaris op basis van een nieuwe nummering van de bundels. Het instituut voor Nederlandse geschiedenis zorgt voor een gestage stroom van bronnenpublicaties waarin de VOC gepaste aandacht krijgt.

Een bronnenpublicatie is iets anders dan een inventaris. Het is een bron in gedrukte vorm uitgegeven; een inventaris beschrijft een archiefbestand. Bij de *generale missiven* hebben we echter in de loop der jaren met een mengvorm te maken gekregen. Omdat het onmogelijk werd geacht de *generale missiven* integraal uit te geven, besloot Coolhaas passages in verkorte vorm weer te geven. Hij was er zich terdege van bewust dat deze aanpak voor de *missiven* uit de zeventiende eeuw nog uitvoerbaar was. Over het algemeen werd er toen door gouverneurs-generaal en raden enigszins bondig aan heren XVII gerapporteerd. Wetende dat hij de *generale missiven* over de achttiende eeuw niet meer zou kunnen bewerken, benijdde hij zijn opvolger niet. Deze brieven waren volgens Coolhaas zeer breedspakig over zaken van gering belang. Er zou zeer drastisch verkort moeten worden om de totale serie binnen aanvaardbare proporties te houden.

Van Goor nam als wetenschappelijk hoofdmedewerker bij de leerstoel in Utrecht die eens door Coolhaas werd bekleed, de taak op zich de publicatie van de *generale missiven* voort te zetten. Dat is een eervolle, maar, zoals gezegd, geen benijdenswaardige taak: er moet veel verkort weergegeven worden. Deel IX van de *generale missiven* is het eerste deel in de reeks dat door Van Goor bewerkt werd. In zijn inleiding wijst hij er op dat deze brieven een inventaris vormen op de onderwerpen die in de briefwisseling tussen de VOC-kantoren en Batavia aan de orde komen. Bronnenpublicatie en inventaris tegelijk. Met het oog op het laatste noemt Van Goor alle onderwerpen die in de brieven aan de orde komen in ieder geval in regest; het aspect van bronnenpublicatie treedt op de voorgrond in de stukken die integraal afgedrukt zijn, omdat ze een hoge 'informatiedichtheid' hebben. De criteria voor selectie zijn daarmee aangeduid.

Soms blijkt uit de regesten welke brieven uit een kantoor de basis vormen voor wat in de *generale missive* wordt behandeld. Het is evenwel jammer dat niet systematisch wordt aangegeven welke brieven uit een kantoor ten grondslag liggen aan wat in de *generale missive* wordt beschreven. De gebruiker zou dan zoeken in deze brieven, die in kopie naar Nederland werden gestuurd, bespaard zijn. Deze stukken worden bewaard in de serie Overgekomen brieven en papieren van het VOC-archief in het ARA.

Zoals ik opmerkte bij de bespreking van deel VIII van de *generale missiven* (BMGN, CIII (1988) 67-70) vind ik het jammer dat Van Goor in zijn inleiding geen overzicht geeft van de periode die in de bronnen wordt behandeld. Een duidelijke verbetering is de aanduiding van het kantoor dat wordt behandeld in margine. De gebruiker kan zo makkelijk nagaan wat er in successie over een kantoor gezegd wordt. Vergeleken met de delen bewerkt door Coolhaas geeft Van Goor minder annotatie. Dit is een bewuste keuze; sommige gebruikers zullen annotatie missen, andere zullen deze voldoende vinden. Wellicht zou een glossarium in een volgend deel het nadeel van een beperkte annotatie kunnen beperken. Historici van de VOC en van Azië kunnen blij zijn dat Coolhaas in Van Goor een consciëntieuze opvolger heeft gevonden. De aanpak van Van Goor is in essentie gelijk aan die van Coolhaas; zo blijft de eenheid in de reeks gehandhaafd. Moge het Van Goor lukken regelmatig volgende delen te laten verschijnen.

H. K. s'Jacob

H. Spoomans, *'Met uitsluiting van voorregt'. Het ontstaan van liberale democratie in Nederland* (Dissertatie Nijmegen; Amsterdam: SUA.1988, 310 blz., f35,-, ISBN 90 6222 170 X).

De politicoloog Huub Spoomans onderzoekt in deze Nijmeegse dissertatie de weg waarlangs de liberale democratie in Nederland tot stand is gekomen. Het begrip liberale democratie wordt gedefinieerd als een regeringsvorm waarin de regering verantwoording schuldig is aan een nationaal vertegenwoordigend orgaan, dat gekozen is op grond van algemene, vrije en gelijke verkiezingen (26). De auteur laat de weg eindigen in 1922 en volgt het spoor terug tot 1783. Dat het niet een historicus maar een politicoloog is die op pad gaat, blijkt direct uit het eerste deel van het boek. Hierin worden allerlei theorieën over het begrip democratie vermeld en de ontwikkelingen in liefst achttien landen geordend tot twee tijdperken en langs vier wegen geleid. De ontwikkeling in Nederland heeft 1848 als scheidslijn en kent met Engeland en België de tweede, geleidelijke weg. Het tweede, omvangrijkste deel beschrijft deze. Het derde deel bevat een theoretische interpretatie en verklaring van democratisering.

Als entree voor de probleemstelling dient Thorbeckes toekomstverwachting zoals verwoord in zijn *Over het hedendaagsche staatsburgerschap* uit 1844. De door Thorbecke gewenste liberale democratie zou 'met uitsluiting van voorregt' alleen kunnen bestaan. Het probleem bij de verwezenlijking ervan was de economische ontwikkeling die hiermee in strijd zou zijn. Spoomans komt tot de conclusie dat politieke gelijkheid niet in strijd hoeft te zijn met maatschappelijke ongelijkheid. In plaats van de door Thorbecke gesignaleerde dissonant is er evenwicht tussen de grote maatschappelijke belangen gekomen. Deze ontwikkeling beschrijft Spoomans in het middengedeelte van zijn dissertatie dat, wat betreft de omvang en de belangstelling van de historicus, het belangrijkste deel ervan uitmaakt.

Bij de beschrijving van de totstandkoming van de liberale democratie gaat de aandacht vooral uit naar de sociale kwestie en het algemeen kiesrecht. De schoolstrijd die zo dikwijls de volle aandacht krijgt in de parlementaire geschiedschrijving, wordt door Spoomans naar het tweede plan verwezen als het gaat om de gekoesterde pacificatie. De onderwijskwestie was eigenlijk al als probleem verdwenen bij de grondwetswijziging van 1887 en vervulde daarna slechts een rituele rol. De kiesrecht kwestie was in beginsel in 1913 beslist. Het ging in wezen om de sociale kwestie. De arbeidersbeweging enerzijds en het socialisme anderzijds drongen in het bestel van de bestaande machtsverhouding moeizaam doch onweerstaanbaar door. Door wederzijdse aanpassing werd uiteindelijk de pacificatie in werkelijke zin bereikt: consensus over deelname van alle sociale geledingen in het maatschappelijk, politieke verkeer.

Een belangrijke toevoeging aan en correctie op het bestaande patroon is de omverwerping van Lijpharts pacificatiemodel. In 1917 was er geen sprake van oplossing van praktische politieke knelpunten, maar werd een obstakel van levensbeschouwelijke en machtspolitieke aard uit de weg geruimd dat in het bijzonder de sociale wetgeving in de weg stond. Onderwijs en kiesrecht waren toen al geen probleem meer (197). Het waren daarom ook niet de elites van de verschillende richtingen die aan de top bewust het evenwicht tot stand brachten op basis van gelijk oversteken om een chaos te voorkomen (258).

Van het theoretische kader in het eerste en derde deel kan men met belangstelling kennisnemen. Dat het de historicus wat overbodig kan voorkomen, neemt niet weg dat de systematisering en het internationale kader de blik verruimt. Bij het lezen van het hoofdbestanddeel valt op dat de ervoor geraadpleegde literatuur soms secundair en dikwijls van oude datum is. Zo treft men het leerboek van A. Blonk en J. Romein als bron aan en verwijzingen naar J. de Bosch Kemper